

Wojciech Szabaciuk*

ODBIÓR IDEI SZKOŁY AUSTRIACKIEJ W NIEMCZECH I W AUSTRII

RECEPTION OF THE IDEA OF AN AUSTRIAN SCHOOL IN GERMANY AND AUSTRIA

Abstract

This article is an attempt to analyze the reception of the Austrian School in Austria and Germany in general. The article aims to present the attitude of German and Austrian scientists and political leaders to the liberal ideas presented by the Austrian School. The author has discussed the birth of the Austrian School, *methodenstreit*, and the causes of the gradual removal of the heritage of Carl Menger and his successors from Austria.

Keywords: Austrian School, liberalism, political thought

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest omówienie i ocena ogólnego odbioru szkoły austriackiej w austriackiej i niemieckiej sferze naukowej i politycznej. Autor pragnął wykazać, po pierwsze, że liberalizm prezentowany przez Carla Mengera (1840–1921) i jego następców spotkał się z mieszanym odbiorem wśród niemieckiego i austriackiego środowiska naukowego. Po drugie, autor przedstawił, że dopiero kilkanaście lat po powstaniu szkoły austriackiej nastąpił wzrost zainteresowania ideami Mengera wśród austriackich naukowców. Po trzecie, autor omówił, że po aneksji Austrii przez III Rzeszę idee szkoły austriackiej stały się zakazane w totalitarnym państwie. Po czwarte, w okresie powojennym myśl szkoły austriackiej, poza kilkoma wyjątkami, była praktycznie nieobecna w austriackiej przestrzeni naukowej. Na uwagę zasługuje fakt, że zarówno władze niemieckie okresu Cesarstwa, jak i czasów III Rzeszy miały negatywny stosunek do liberalnych idei szkoły austriackiej. Szkoła austriacka miała również niewielkie znaczenie w niemieckim powojen-

nym środowisku naukowym, a większość najbardziej znanych niemieckich i austriackich badaczy podzielających teorie szkoły austriackiej, kontynuowało swoje badania na zagranicznych uczelniach. Relacje szkoły austriackiej ze Szwajcarią zostaną tylko zasygnalizowane, głównie w odniesieniu do emigracji Ludwiga von Misesa do Genewy oraz działalności stowarzyszenia Mont Pelerin Society.

W niniejszym artykule zastosowano analizę treści, metodę biograficzną oraz metodę historyczną. Autor przeanalizował odbiór myśli szkoły austriackiej zarówno w sferze naukowej, jak i oddziaływanie sfery politycznej na działalność szkoły. Przeanalizowane źródła miały głównie charakter anglojęzyczny i były publikowane zarówno przez reprezentantów szkoły austriackiej, jak i przez zewnętrznych badaczy. Teksty wydane w języku niemieckim w Austrii w XIX w. i w pierwszej połowie XX w. zostały przetłumaczone na język angielski. Współcześnie, co postara się wykazać autor, literatura niemieckojęzyczna poświęcona szkole austriackiej nie jest zbyt obszerna, a niemieccy badacze publikują przeważnie po angielsku.

Czym jest szkoła austriacka?

Początek szkoły austriackiej wiąże się z wydaniem przez Carla Mengera *Zasad ekonomii* w 1871 r., w którym to dziele podważył pogląd głoszony przez reprezentantów szkoły historycznej o determinowaniu praw społecznych i ekonomicznych przez historyczny, narodowościowy i kulturowy kontekst (Menger, 2007). W dziele tym Menger przedstawił teorię marginalną, głoszącą subiektywną i psychologiczną teorię wartości odnoszącą się do zaspokajania potrzeb przez konsumpcję kolejnych jednostek danego dobra (Giza, 2016, s. 52). Jesus Huerta de Soto stwierdził, że szkoła austriacka nie należy do ekonomii głównego nurtu i znajduje się w opozycji do klasycznej ekonomii (de Soto, 2009, s. 1). Do najważniejszych cech szkoły austriackiej w sferze ekonomicznej, które przedstawił hiszpański ekonomista, wymienić należy: prakseologię, subiektywizm, logikę werbalną (abstrakcyjną i formalną), rozumowanie abstrakcyjno-dedukcyjne, postrzeganie człowieka i jego działalności ekonomicznej przez pryzmat możliwości popełniania błędów, koncentrowanie się na twórczej przedsiębiorczości oraz świadomość faktu, że informacje są rozproszone, zmienne i subiektywne. Ponadto przedstawiciele szkoły austriackiej nie odróżniają mikroekonomii od makroekonomii, a także nie szukają sposobów na poszukiwanie równowagi rynkowej, gdyż procesy ekonomiczne są zmienne. Dla reprezentantów tej szkoły nie istnieje doskonała konkurencja, lecz jedynie rywalizacja pomiędzy graczami. Szkoła

austriacka postuluje wielodyscyplinarność badań, które prowadzą badacze najczęściej o libertariańskich wartościach (de Soto, 2009, s. 2–4). Reprezentanci szkoły austriackiej w sferze epistemologicznej opowiadają się za teoretycznym i dedukcyjnym rozważaniem, pozostawiając mało miejsca na empirię. Przedstawiciele szkoły postulują również indywidualizm metodologiczny, wolnorynkową ekonomię oraz są przeciwko matematyzacji nauk ekonomicznych i społecznych (Taylor, 1980, s. 10–11). Ważne miejsce w dorobku szkoły austriackiej pełni wspomniana już prakseologia, czyli nauka o ludzkim działaniu przedstawiona przez Ludwiga von Misesa w *Ludzkim działaniu* (von Mises, 1998).

W sferze politycznej¹ szkoła austriacka należy do nurtu liberalizmu oraz/lub libertarianizmu i charakteryzuje się niechęcią wobec działań państwa oraz chęcią ich ograniczenia lub zniesienia (Raico, 2012, s. 1). Według współczesnego reprezentanta szkoły austriackiej Waltera Blocka naczelną zasadą libertarianizmu jest aksjomat o nieagresji i to właśnie ten postulat odróżnia libertarianizm od innych ideologii. Wśród reprezentantów szkoły austriackiej istnieje jednak spór na temat zasadności istnienia państwa. Reprezentanci szkoły austriackiej podzielili się na zwolenników państwa minimalnego oraz na anarchokapitalistów, postulujących zniesienie państwa (Block, 2014, s. 24–25). Ludwiga von Misesa i Friedricha von Hayeka można zaliczyć do zwolenników minimalnego państwa, natomiast anarchokapitalistami byli lub są Murray Rothbard i Hans-Hermann Hoppe.

W sferze społecznej Block stwierdza, że wszelkie działania muszą się opierać na zasadzie dobrowolności i powinna istnieć absolutna wolność stowarzyszeń (Block, 2014, s. 105). Ludwig von Mises uważa, że wolność rozumiana jako brak przymusu to wytwór społeczny i że to społeczeństwo umożliwia człowiekowi kooperację i dobrobyt (von Mises, 1998, s. 280). Libertariańskie społeczeństwo ma działać na zasadach rynkowych i zniechęcać ludzi do kryminalnej aktywności oraz gwarantować pokojowe relacje międzyludzkie (Rothbard, 1980, s. 9).

Methodenstreit

Niemieckojęzyczna nauka przełomu XIX i XX w. była zdominowana przez doktrynę epistemologiczną historycyzmu (Dzionek-Kozłowska, 2007, s. 137; Szabaciuk, 2014, s. 62). Według George Selgina szkoła austriacka rzuciła wyzwanie sceptycyzmowi reprezentowanemu przez

---

¹ W odniesieniu do sfery politycznej w literaturze przedmiotu często stosuje się zwrot *austro-libertarianin*. Współcześnie reprezentanci szkoły austriackiej są najczęściej *libertarianami*, natomiast w odniesieniu do badaczy z pokolenia von Misesa czy von Hayeka stosuje się termin *klasyczny liberal* lub *leseferysta*.

niemiecką szkołę historyczną. Zdaniem reprezentanta tej szkoły Gustava Schmollera wszelkie zdarzenia społeczne należy analizować i interpretować ze względu na historyczny kontekst, w którym się znajdują. Szkoła austriacka pragnęła natomiast stworzyć czystą teorię, która będzie miała charakter ponadczasowy, niezależny od historycznego, kulturowego czy narodowościowego kontekstu (Selgin, 1990, s. 10). Schmoller uważał, że naukowcy głoszący abstrakcyjne teorie nie pasują do niemieckich uniwersytetów, i przyjął agresywną retorykę wobec Mengera (Feest, 2010, s. 233).

Zdaniem von Misesa naukowcy z Niemiec pod koniec XIX w. zaczęli studiować brytyjską klasyczną ekonomię i przejęli pogląd, że źródłem teorii ekonomicznych jest doświadczenie. Jednak przedstawiciele szkoły historycznej stwierdzili, że brytyjskie teorie nie przystają do realiów Niemiec. Zrodziło to pytanie, czy prawa ekonomii oraz prawa nauk społecznych mają charakter uniwersalny i ponadczasowy, czy też może są ograniczone przez historyczny, narodowościowy lub kulturowy kontekst? Dla nurtu myślowego dominującego w ówczesnej niemieckiej nauce zdarzenia społeczne i ekonomiczne mają charakter ograniczony do konkretnego miejsca i czasu. Niemiecka nauka wieku XIX odrzuciła zasady klasycznej ekonomii proponowane przez brytyjską naukę (von Mises, 2003, s. 8–9).

Schmoller napisał negatywną recenzję *Zasad ekonomii* Mengera, na którą austriacki ekonomista odpowiedział pracą *Die Irrtümer des Historismus in der Deutschen Nationalökonomie* (Błędy historycyzmu w niemieckiej ekonomii politycznej) (Dzionek-Kozłowska 2007, s. 137). Spowodowało to *methodenstreit*, czyli spór o metodę. Von Mises stwierdził, że sam spór dotyczył pytania, czy poza historią mogą istnieć inne nauki zajmujące się ludzkim działaniem (von Mises, 2003, s. 9). Doktryna historycyzmu głosiła nieistnienie uniwersalnych i ponadczasowych praw, natomiast Menger stwierdził, że na bazie historii nie można stworzyć teorii ekonomicznych, lecz że historię można analizować i interpretować na podstawie istniejących i wypracowanych teorii ekonomicznych (de Soto, 2008, s. 42–43).

Szkoła austriacka w austriackiej i niemieckiej nauce i polityce do roku 1945

Zdaniem von Misesa chociaż za początek szkoły austriackiej przyjmuje się rok 1871, to w latach siedemdziesiątych XIX w. nie było szkoły austriackiej, był tylko Carl Menger (von Mises, 2003, s. 1). Carl Menger, który był profesorem ekonomii na Uniwersytecie Wiedeńskim, w swoich

pracach atakował antyindywidualistyczne podejście szkoły historycznej. Na uwagę zasługuje fakt, że Menger był w latach siedemdziesiątych nauczycielem liberalnego arcyksięcia Rudolfa, który zginął tragicznie w 1889 r. (Ikeda, 2009, s. 3). Dorobek naukowy Mengera dopiero w latach osiemdziesiątych XIX w. zyskał zainteresowanie niewielkiej grupy młodych wiedeńskich wykładowców, jak Emil Sax, Eugen Bohm-Bawerk, Robert Meyer, Gustav Gross, Viktor Mataja, Robert Zuckerkandl oraz Johann von Komorzynski. Publikacje młodych, austriackich liberałów z lat osiemdziesiątych XIX w. bazowały na podejściu metodologicznym Mengera. W roku 1897, dwa lata po pierwszym zjeździe zwolenników mengerowskiej metodologii, Towarzystwo Ekonomistów Austriackich (niem. *Gesellschaft österreichischer Volkswirte*) zrzeszające młodych naukowców szkoły austriackiej liczyło 232 członków. Schmoller lekceważąco nazwał towarzystwo „kółkiem austriackich badaczy”. Powstanie towarzystwa, do którego stopniowo zaczęli przystępować nie tylko początkujący badacze, ale i profesorowie, spowodowało instytucjonalizację szkoły austriackiej i podkreślenie jej odmienności od niemieckiej szkoły historycznej (Schulak i Unterkofler, 2011, s. 26).

W 1903 r. katolik Carl Menger wycofał się z życia publicznego i naukowego po ujawnieniu jego romansu z młodszą o 29 lat, żydowską pisarką Hermine Andermann, którego owocem był wybitny matematyk Karl Menger (Schulak i Unterkofler, 2011, s. 32). Obyczajowość konserwatywna czasów monarchii habsburskiej nakazała przerwanie pracy na uczelni założycielowi szkoły austriackiej. W tym samym roku młody ekonomista Ludwig von Mises (1881–1973) pierwszy raz zapoznał się z pracami Carla Mengera, jednak minęło jeszcze kilka lat, zanim von Mises poznał 70-letniego już, mocno schorowanego Mengera (von Mises, 2009, s. 25). Według von Misesa, chociaż Menger był wtedy starszym i schorowanym człowiekiem, to umysł miał bystry i przywydywał wybuch wojny w Europie, upadek idei liberalnych, rewolucje, kryzys europejskiej cywilizacji oraz koniec dobrobytu dla narodów (von Mises, 2009, s. 26).

Problemy, jakie napotykała myśl liberalna w Niemczech, wyjaśnił uczeń von Misesa, Friedrich von Hayek. Stwierdził on, że w niemieckojęzycznych państwach XVIII i XIX w. rozwijała się liberalna myśl prawnicza, której celem było stworzenie teoretycznej koncepcji państwa *Rechtsstaat*. Postulowany ład miał przyjąć charakter monarchii konstytucyjnej, rządów prawa, ograniczonego rządu, poszanowania wolności obywatelskiej oraz sądowej kontroli władzy administracyjnej. Jednak teoria niemieckich prawników odbiegała od praktyki panującej w Niemczech, powodując, że Niemcy stały się ostatnim państwem Zachodu, do którego dotarła fala liberalizmu. Pod koniec XIX w. liberalizm w innych

państwach już się cofał, ustępując miejsca innym ideom (von Hayek, 2007, s. 201–204). Dominująca w Niemczech szkoła historyczna, szczególnie w późniejszym okresie, sceptycznie odnosiła się do teorii rewolucji marginalnej, popierała interwencjonistyczną politykę gospodarczą oraz rozbudowaną politykę społeczną, będąc w opozycji do liberalnych teorii Mengera (Yagi, 2001, s. 88).

Hayek, obserwując historię myśli politycznej Niemiec, stwierdził, że do XIX w. idee niemieckie były podstawą lub nawet siłą przewodnią zachodniej cywilizacji, jednak wśród niemieckich intelektualistów nastąpiła chęć odrzucenia i podważenia wspólnego zachodnioeuropejskiego dorobku. Wraz z końcem XIX w. wszystkie idee wypracowane na zachód od Renu, takie jak wolność, indywidualizm, kapitalizm czy demokracja były traktowane z pogardą przez coraz większą liczbę Niemców (von Hayek, 2003, s. 34).

Ludwig von Mises stwierdził, że wraz z początkiem XIX w. w Niemczech nastąpiło zainteresowanie angielską i francuską myślą liberalną, postulującą idee parlamentaryzmu, demokracji, samostanowienia czy praw jednostek (von Mises, 2010, s. 19). Jednak liberalizm w Prusach, a później w Zjednoczonym Cesarstwie Niemieckim miał poważnego wroga w postaci silnej armii, która była lojalna władcy. Żołnierze skutecznie blokowali wszelkie próby liberalizacji systemu. Armia opierała się często na słabo wyedukowanych rekrutach, którym obce były idee liberalne powstałe w zachodnich Niemczech. Żołnierze, podejmując służbę, byli wychowywani w duchu służby królowi lub później cesarzowi (von Mises, 2010, s. 23).

Szkoła austriacka rozwijała się w okresie, w którym niemieckie elity polityczne i naukowe coraz częściej podważały intelektualne dziedzictwo liberalizmu. Niekorzystne dla liberalizmu warunki spowodowały, że dorobek Carla Mengera i jego następców nie mógł spotkać się z pozytywnym odbiorem Niemców, pomimo geograficznej, kulturowej i politycznej bliskości elit naukowych i intelektualnych Niemiec i Austrii.

Symbolicznym końcem ruchu liberalnego w Niemczech była śmierć w 1906 r. liberalnego polityka i dziennikarza Eugena Richtera. Wraz z odejściem Richtera władze partii Lewicy Liberalnej zaczęły stopniowo odchodzić od klasycznych liberalnych idei, popierając militarystyczną politykę Cesarstwa Niemiec (Raico, 2012, s. 324). Kolejną kwestią był wpływ, jaki wywarł Schmoller na niemieckie nauki ekonomiczne końca XIX w., którego konsekwencją był izolacjonizm i głęboka niechęć wobec wszystkiego, co obce. Spowodowało to, że szkoła austriacka praktycznie nie została zauważona przez niemieckie kręgi naukowe, a żaden austriacki ekonomista nie mógł zostać zatrudniony na niemieckich uczelniach, co zacementowało niemiecką naukę na okres pięćdziesięciu

lat. Schmoller był konserwatystą w pruskim sensie i odrzucał socjalizm i liberalizm, proponując w zamian sojusz monarchii i klasy pracującej (Screpanti i Zamagni, 2005, s. 190–191). W drugiej połowie XIX w. w niemieckich kręgach naukowych, a w szczególności w niemieckiej szkole historycznej, zaczęła rodzić się koncepcja stworzenia „państwowego socjalizmu”, zgodnego z duchem polityki Otto von Bismarcka (Cubeddu, 2006, s. 21). Murray Rothbard wskazywał, że na przełomie XIX i XX w. niemieckojęzyczna nauka skupiała się na propaństwowych studiach historycznych, którym niechętny był von Mises (Rothbard, 2002, s. 4).

W latach 1909–1934 Ludwig von Mises pracował w Wiedeńskiej Izbie Handlu, gdzie doradzał rządowi wolnorynkowe reformy (Rothbard, 2002, s. 7–8). Uczony miał jednak tylko częściowy etat na Uniwersytecie Wiedeńskim, w którym podjął pracę w 1913 r. Ograniczenie działalności naukowo-dydaktycznej liberalnych uczonych było powszechną praktyką na niemieckojęzycznych uczelniach. Najczęstszą formą zajęć prowadzonych przez von Misesa był tzw. *Privatseminar*, czyli zajęcia do wyboru dla studentów (Raico, 2012, s. 81). W roku 1932 r. von Mises przeszedł na emeryturę państwową, przez co jego zajęcia na Uniwersytecie Wiedeńskim zostały już bardzo ograniczone (Raico, 2012, s. 113). Austriacki uczony nigdy nie otrzymał stanowiska profesora z powodu: po pierwsze, bycia liberałem, a w latach dwudziestych i trzydziestych popularne były albo idee marksistowskie, albo faszystowski korporacjonizm; po drugie, był Żydem, a w Austrii zwiększał się poziom antysemityzmu; po trzecie, nie był zwolennikiem jakiegokolwiek kompromisu w kwestiach fundamentalnych (Rothbard, 2002, s. 20). Nazwisko von Misesa zniknęło ostatecznie z listy wykładowców Uniwersytetu Wiedeńskiego w 1938 r. (Raico, 2012, s. 77).

W 1934 r. von Mises, widząc zwiększające się poparcie dla idei narodowosocjalistycznych, wyemigrował do Genewy, gdzie podjął pracę na tamtejszym Uniwersytecie. Po raz pierwszy, w wieku 53 lat, Austriak otrzymał pełny etat na uczelni. W Wiedniu pojawiał się od tego momentu sporadycznie, na prywatne seminaria, w których brał udział m.in. Friedrich von Hayek. W 1938 r. wszyscy „niearyjscy” naukowcy zmuszeni zostali do opuszczenia Uniwersytetu (Raico, 2012, s. 83). W tym samym roku opuszczone już mieszkanie von Misesa zostało przeszukane przez Gestapo, które zarekwirowało wszelkie dokumenty, notatki i prace (Ebeling, 2008, s. 101). W 1940 r. von Mises znalazł się na „czarnej liście” sporządzonej przez nazistów, dlatego bojąc się o swoje bezpieczeństwo, opuścił Europę i udał się do Nowego Jorku (Kirzner, 2001, s. 17).

Von Mises stwierdził, że naziści przeciwstawiali „niemiecką” ekonomię ekonomii „anglosaskiej” i „żydowskiej”, bezskutecznie poszukując żydowskich korzeni Mengera. Narodowi socjaliści próbowali udowodnić, że konflikt między teoriami ekonomicznymi ma również rasowe i narodowościowe podłoże (von Mises, 2010, s. 147). Spośród 253 ekonomistów szkoły austriackiej żyjących w krajach niemieckojęzycznych na początku lat trzydziestych w ciągu kilku lat wyemigrowało 221, natomiast 16 zostało zamordowanych przez władze nazistowskie (Hagemann, 2010, s. 179).

Warto zasygnalizować fakt relacji pomiędzy reprezentantami szkoły austriackiej a jednym z największych filozofów austriackich Karlem Popperem. Sam Popper stwierdził, że von Mises był niechętny do jego osoby ze względu na fakt, że jego najwybitniejszy uczeń von Hayek wykorzystywał narzędzia metodologiczne Poppera i był pod pewnym wpływem falsyfikacjonizmu w swojej filozofii nauki. Falsyfikacjonizm oraz koncepcje Poppera dotyczące wolnego i otwartego społeczeństwa były przedmiotem krytyki większości reprezentantów szkoły austriackiej, w tym von Misesa (Raico, 2012, s. 16–17).

Od początku lat trzydziestych szkoła austriacka stopniowo była usuwana z austriackiej nauki, a zajęcie Austrii przez Niemcy tylko przypieczętowało jej los. Wielu badaczy wybrało wówczas emigrację, głównie do Stanów Zjednoczonych, gdzie ich naukowa twórczość zyskała pozytywny oddźwięk za sprawą Ludwiga von Misesa i Friedricha von Hayeka. Po zakończeniu II wojny światowej liberalizm został uznany przez austriackich uczonych za „staromodny” i nie było już dla niego miejsca w nauce austriackiej (Schulak i Unterkofler, 2011, s. XV).

Szkoła austriacka w Austrii i w Niemczech po roku 1945

Po II wojnie światowej na Uniwersytecie Wiedeńskim pozostała niewielka liczba naukowców związanych ze szkołą austriacką, na której czele stanął Hans Mayer. Jednak pozostali w Austrii naukowcy nie mieli praktycznie żadnego kontaktu z reprezentantami szkoły austriackiej, którzy przybywali na emigracji w Stanach Zjednoczonych. Ludwig von Mises wyraził wprost swoją niechęć do powrotu. Dziedzictwo Mengera w Austrii zaczęło powoli zanikać, a w latach pięćdziesiątych na Uniwersytecie Wiedeńskim pracowało już tylko dwóch badaczy reprezentujących szkołę austriacką (Schulak i Unterkofler, 2011, s. 160–161). Współcześnie zainteresowanie teoriami Mengera czy von Misesa w Austrii ograniczone jest jedynie do prywatnych inicjatyw lub fundacji, a sama szkoła austriacka jest nieobecna w sferze akademickiej (Schulak

i Unterkofler, 2011, s. 166). W tym miejscu należy również wspomnieć o działalności Austrian Economics Center, która jest niezależną instytucją, promującą i rozwijającą w Austrii dziedzictwo Mengera i jego następców (*Austrian Economics Center*, b.d.).

Na uwagę zasługuje także działalność Erika von Kuehnelta-Leddihna, austriackiego monarchisty, konserwatysty, katolika i podróżnika. W swoim dziele *Ślepy tor. Ideologia i polityka lewicy 1789–1984* podzielał on podejście Ludwiga von Misesa w sferze ekonomicznej (von Kuehnelt-Leddihn, 2007), łącząc liberalizm ekonomiczny agnostyka von Misesa z konserwatywnym światopoglądem.

Po zakończeniu II wojny światowej nie można mówić o istotnym zwiększeniu zainteresowania szkołą austriacką w demokratycznej Republice Federalnej Niemiec. Na uwagę zasługuje fakt, że Hayek od 1961 r. aż do śmierci w 1992 r. mieszkał we Freiburgu, gdzie podjął pracę na tamtejszym Uniwersytecie (Klein, 1999, s. 185). Był on najważniejszym i prawdopodobnie jedynym przedstawicielem szkoły austriackiej, który podjął pracę naukową w powojennych Niemczech.

W sferze politycznej na uwagę zasługuje postać relacji ordoliberalna Ludwiga Erharda, wieloletniego ministra finansów i kanclerza RFN, z Ludwigiem von Misesem. W 1947 r., dzięki działalności powołanej w Szwajcarii Mont Pelerin Society, von Mises spotkał się z późniejszym kanclerzem Erhardem (Hülsmann, 2007, s. 875). Jednak pomimo krótkiej współpracy z niemieckim politykiem von Mises pozostał dosyć sceptyczny co do reform Erharda i niemieckiego ordoliberalizmu, który dopuszczał interwencjonizm państwowy (Hülsmann, 2007, s. 880). Naukową próbą połączenia liberalizmu i interwencjonizmu była praca autorstwa niemieckiego polityka *Prosperity through competition* (Erhard, 1958), którą jak już wspomniano, dosyć sceptycznie oceniał Austriak. Jednak należy dodać, że uczeń klasycznego liberała von Misesa, ordoliberal Wilhelm Röpke, był głównym doradcą Erharda i twórcą „niemieckiego cudu gospodarczego” lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych (Boaz, 2005, s. 76). Dla ucznia von Misesa jednak to nie był cud, lecz logiczne następstwo reform wolnorynkowych (Ritenour, 1999, s. 207). Oczywiście zarówno Erhard, jak i Röpke nie byli reprezentantami szkoły austriackiej ani klasycznymi liberałami, lecz dorobek szkoły austriackiej miał wpływ na ich działalność.

Współcześnie wśród niemieckich przedstawicieli szkoły austriackiej należy wymienić dwie postacie – Jörga Guido Hülsmanna i Hansa-Hermann Hoppe. Na uwagę zasługuje fakt, że w trakcie swoich dotychczasowych, największych osiągnięć dydaktyczno-badawczych, zwłaszcza dotyczących szkoły austriackiej, nie pracowali oni na niemieckich uczelniach i publikowali głównie w języku angielskim.

Jeśli chodzi o Hansa-Hermann Hoppe, to stwierdził on, że dopiero po napisaniu habilitacji, w której wykorzystał narzędzia badawcze Karla Poppera, poznał dzieło *Ludzkie działanie* autorstwa von Misesa. Na uwagę zasługują fakt, że promotorem doktoratu Hoppe był reprezentant szkoły frankfurckiej Jürgen Habermas. Niemiecki, marksistowski filozof i socjolog oraz zwolennik hermeneutyki nauczył Hoppe, jak stwierdził sam anarchokapitalista, racjonalnego myślenia. Jednak Hoppe pod koniec lat siedemdziesiątych, podobnie jak większość niemieckich naukowców, porzucił lewicowe poglądy, które reprezentował Habermas, i stał się kilka lat później reprezentantem szkoły austriackiej (Hoppe, 2014). Na uwagę zasługują fakt, że Hoppe, tworząc etykę argumentacji i etykę własności prywatnej, postulującą prawo do posiadania własnego ciała i prawo do zawłaszczania dóbr wcześniej niczyich, jako naczelną zasadę rozwiązywania konfliktów społecznych, bazował na pracach Habermasa i Karla-Otto Apla (Slenzok, 2016, s. 111–112; Hoppe, 2006, 1988).

Dopiero w latach osiemdziesiątych Hoppe po raz pierwszy dowiedział się o najbardziej wpływowym libertariańskim przedstawicielu szkoły austriackiej Murrayu Rothbardzie, o którym nikt na niemieckich uniwersytetach nawet nie wspominał. To właśnie dla amerykańskiego ucznia von Misesa Hoppe wyemigrował najpierw do Nowego Jorku, a potem do Las Vegas, gdzie do emerytury pracował na tamtejszym Uniwersytecie (Hoppe 1995: 33). Zdaniem Yuri Maltseva po śmierci Rothbarda w 1995 r. Hoppe stał się najważniejszą postacią rozwijającą idee szkoły austriackiej, a zwłaszcza etykę własności prywatnej i anarchokapitalistyczną teorię (Maltsev, 2009, s. 45–46).

Należy zgodzić się z rosyjskim naukowcem, że to właśnie Hoppe rozwinął myśl szkoły austriackiej, zwłaszcza w sferze etyki, filozofii politycznej i myśli politycznej. W dziele *Demokracja. Bóg, który zawiódł* Hoppe postulował pewnego rodzaju sojusz z prawicą i wzbogacenie libertarianizmu o wartości konserwatywne (Hoppe, 2007, s. 218–219). Na szczególną uwagę zasługują również takie pozycje, jak: *Teoria socjalizmu i kapitalizmu* (Hoppe, 2007) oraz *Ekonomia i etyka własności prywatnej* (Hoppe, 2006). Co ważne, w tych dziełach autor nie posłużył się tylko narzędziami wypracowanymi przez von Misesa i Rothbarda, lecz twórczo rozwijał i interpretował niniejsze kategorie, wzbogacając tym samym dorobek szkoły austriackiej.

Warta do odnotowania jest także działalność Jorga Guido Hülsmanna, autora cytowanej wcześniej w artykule anglojęzycznej biografii von Misesa. Niemiecki profesor ekonomii pracuje na francuskim Uniwersytecie w Angers. Zajmuje się teorią polityki monetarnej czy bankowością

i pełni funkcję Senior Fellow w amerykańskim *Mises Institute* (Hülsmann, 2019). Warto także wspomnieć o niemieckim profesorze Antony P. Mueller, który pracuje na brazylijskim *Universidade Federal de Sergipe* (*Mises Institute, Antony P. Mueller*) i jest autorem *Principles of Anarcho-Capitalism and Demarchy* (2018). W 2012 r. powstał Ludwig von Mises Institut Deutschland, który promuje myśl szkoły austriackiej w Niemczech (*Ludwig von Mises Institut Deutschland*).

Zakończenie

Wolnorynkowa myśl ekonomiczna szkoły Carla Mengera i jego uczniów oraz następców zapoczątkowana została wraz z wydaniem *Zasad ekonomii* w 1871 r. W okresie zdominowania niemieckojęzycznej nauki przez doktrynę epistemologiczną historycyzmu Menger postanowił zakwestionować dominujące poglądy niemieckiej szkoły historycznej. Jednak w Austrii dopiero po kilkunastu latach od wydania *Zasad ekonomii* Carla Mengera nastąpił wzrost zainteresowania myślą liberalną i utrzymywał się do końca lat dwudziestych ubiegłego wieku.

Pod koniec XIX w. w niemieckojęzycznych naukach społeczno-ekonomicznych zarysował się podział na szkołę austriacką, w której znajdowali się kontynuatorzy teorii i metod wypracowanych przez Carla Mengera, oraz na zwolenników doktryny epistemologicznej historycyzmu, reprezentowanej przez niemiecką szkołę historyczną. W latach trzydziestych poglądy następców Mengera uznane zostały za „niemodne” i były stopniowo wypierane z Uniwersytetu Wiedeńskiego. Po roku 1938, aż do końca wojny, szkoła austriacka została niemal całkowicie zmarginalizowana w Austrii. W okresie przedwojennym wielu badaczy austriackich, takich jak Ludwig von Mises czy Friedrich von Hayek, zmuszono do emigracji i po zakończeniu wojny nie zdecydowali się oni na powrót. W okresie powojennym liczba reprezentantów szkoły austriackiej na austriackich uczelniach zaczęła się zmniejszać. Spowodowało to, że Uniwersytet Wiedeński z kolebki szkoły austriackiej przerodził się w placówkę, w której myśl Mengera i jego następców stała się niemal nieobecna.

Jeśli chodzi o Niemcy, to autor przedstawił problemy natury ideologicznej, politycznej i naukowej w odbiorze myśli liberalnej w niemieckiej monarchii. Poglądy szkoły austriackiej były bardzo silnie zwalczane przez zwolenników niemieckiej szkoły historycznej, cesarstwa, a także przez nazistów. Natomiast w okresie powojennym, poza kilkoma istotnymi wyjątkami, nie można mówić o zakorzenieniu myśli Mengera czy von Misesa w Niemczech. Współcześnie reprezentanci szkoły austriac-

kiej w osobach Hansa-Hermann Hoppe i Jorga Guido Hülsmanna oraz Antony P. Muellera realizują swoją aktywność naukowo-dydaktyczną poza niemieckimi uczelniami i publikują głównie po angielsku.

Bibliografia

- Austrian Economics Center. (b.d.). *Mission Statement*. Pobrane 14 kwietnia 2020 z: <https://www.austriancenter.com/mission-statement/>
- Boaz, D. (2005). *Libertarianizm*, Poznań: Zysk i S-ka.
- Block, W. (2014). *Toward a libertarian society*, Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Cubeddu, R. (2006). *The philosophy of the Austrian School*. New York: Routledge.
- Dzionek-Kozłowska, J. (2007). Stanowisko Marshalla wobec niektórych kwestii sporu o metodę (methodenstreit). *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, (2), 137–152.
- Ebeling, R. (2008). The life and works of Ludwig von Mises. *The Independent Review*, 13(1), 99–109.
- Erhard, L. (1958). *Prosperity through competition*. Nowy Jork: Frederick A. Praeger.
- Feest, U. (2010). *Historical perspectives on Erklären and Verstehen*. Berlin: Springer.
- Giza, W. (2016). O ewolucji ekonomicznej wartości dobra, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (259), 49–59.
- Hagemann, H. (2010). The Austrian School in the Interwar Period. W: H. Hagemann, T. Nishizawa i Y. Ikeda (Ed.) *Austrian Economics in Transition: From Carl Menger to Friedrich Hayek* (s. 179–195). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hayek, F. von. (2003). *Droga do zniewolenia*. Kraków: „Arkana”.
- Hayek F. von (2007), *Konstytucja wolności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hoppe, H.-H. (2007). *A theory of socialism and capitalism*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Hoppe, H.-H. (2007), *Democracy The God that failed. The Economics and Politics of Monarchy, Democracy, and Natural Order*. New Brunswick– London: Transaction Publisher.
- Hoppe, H.-H. (1995) Memories. W: L. Rockwell (Ed.), *Murray Rothbard in Memoriam* (s. 33–37). Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Hoppe, H.-H. (2006). *The economics and ethics of private property*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Hoppe, H.-H. (2014). The Private Property Order: An Interview with Hans-Hermann Hoppe. *Austrian Economics Newsletter*, 18(1), s. (4–7).
- Hoppe, H.-H. (1988). The ultimate justification of private property ethics. *Liberty*, 2(1) (s. 20–22).
- Hülsmann, J.G. (b.d.). CV. Pobrane 14 kwietnia 2020 z: http://guidohulsmann.com/pdf/JGH_CV.pdf
- Hülsmann, J.G. (2007). *Mises The last knight of Liberalism*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Ikeda, Y. (2010), Carl Mengers Liberalism Revisited, W: H. Hagemann, T. Nishizawa i Y. Ikeda (Ed.), *Austrian Economics in Transition: From Carl Menger to Friedrich Hayek* (s. 3–20). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kirzner, I. (2001). *Ludwig von Mises, The man and his economic*. New York: Liberty Fund.

- Klein, P. (1999). Friedrich von Hayek: Austrian Economist and Social Theorist, W: G. Holcombe (Ed.), *15 great Austrian Economists* (s. 181–194). Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Kuehnelt-Leddihn, E. von. (2007), *Ślepy tor Ideologia i polityka lewicy 1789–1984*. Kąty Wrocławskie: Wydawnictwo Wektory.
- Ludwig von Mises Institut Deutschland. (b.d.). *Wir heißen Sie herzlich willkommen beim Ludwig von Mises Institut Deutschland!*. Pobrane 14 kwietnia 2020 z : <https://www.misesde.org/uber-den-autor/>
- Maltsev, Y. (2009). A Knight of Anarcho-Capitalism. W: J.G. Hulsmann i S. Kinsella (Ed.). *Property, Rights, Freedom, Essays in Honor of Hans-Hermann Hoppe*, (s. 45–54). Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Menger, C. (2007). *Principles of economics*, Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Mises Institute. (b.d.). *Antony P. Mueller*. Pobrane 14 kwietnia 2020 z: <https://mises.org/profile/antony-p-mueller>
- Mises, L. von. (1988). *Human action a treatise of economics*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Mises, L von. (2010). *Omnipotent government the rise of the total state and total war*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Mises, L. von. (2009). *Memoirs*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Mises, L. von. (2003). *The Historical Setting of the Austrian School of Economics*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Raico, R. (2012). *Classical liberalism and the Austrian School*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Ritenour, R. (1999). Wilhelm Ropke: A Humane Economist. W: G. Holcombe (Ed.), *15 great Austrian Economists* (s. 205–222). Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Rothbard, M. (2002). *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Rothbard, M. (1980), Myth and truth about libertarianism. *Modern Age*, 24(1), 9–15.
- Schulak, E. i Unterkofler, H. (2011). *The Austrian School of Economics a history of its ideas, ambassadors, and institutions*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Screpanti, E. i Zamagni, S. (2005). *An Outline of the History of Economic Thought*. Oxford: Oxford Scholarship Online.
- Selgin, G. (1990), *Praxeology and understanding: an analysis of the controversy in Austrian Economics*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Slenzok, N. (2016). Hansa-Hermann Hoppego libertariańska rehabilitacja monarchii. Analiza metodologiczna. *Societas Et Ius* (5), 111–132.
- Soto, de J. H. (2008), *The Austrian School Market order and entrepreneurial creativity*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Szabaciuk, W. (2014), Stanowisko Ludwiga von Misesa wobec historycyzmu i empiryzmu. *Polityka i Społeczeństwo*, 12(4), 60–69.
- Taylor, T. (1980). *An introduction to Austrian Economics*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Yagi, K. (2001). Anonymous history in Austrian Economic Thought. W: Y. Shinoya (Ed.), *The German Historical School: The Historical and Ethical Approach to Economics* (s. 87–104). London: New York: Routledge.